

A jogi végzettségű Kammerer Ernő életútja, a kutató, a megismerésre vágyó, széleskörű érdeklődésű embert mutatja, hiszen egyszerre volt szolgálója és formálója a politikai életnek, körültekintő, szakavatott és maradandó alakítója a kulturális- és tudományos mindennapoknak. Amikor 1914-ben a Szépművészeti Múzeum éléről, 58 évesen, egészségének nagyfokú megromlása miatt nyugdíjba vonult, megkapta a Szent István-rend kiskeresztjét.

Megyetörténeti monográfiája ugyan nem készült el, de kutatási eredményeit kutatók kutatjai hasznosították, feljegyzései számos településtörténet lapjairól hivatkozással vagy anélkül visszaköszönnek. Múlhatatlan érdeme számos olyan forrás kijegyzetelése, megőrzése, amelyek eredetije az eltelt száz év viszontagságait nem vészelte át, napjainkra csak a Tolna Megyei Levéltárban őrzött Kammerer hagyatékban olvasható.³⁸

Dobos Gyula

Lóvásárok régen és ma

A lovakhoz való vonzódás szinte ösztönösen ott van a legtöbb magyar emberben. Aki már megsimogatott egy paripát, átölelte nyakát, vagy netán életét, sorsát osztotta meg kedves, okos állatával, évtizedek múltán sem tud érzelmek nélkül mesélni emlékeiről. Akinek volt lova, az számos mesét tud a vásárokról, ahol bizony talán nem is akadt olyan gazda, akit legálább egyszer csúnyán be nem csaptak volna. Aki pedig csak nézelődött, mint gyerekkoromban nagyszüleimmel én is a baranyai meg tolnai vásárokon, nem felejtí a külön gondosan elkerített lóvásárok különös, pörgős hangulatát, a szekerek alól hajnalban álmosan előbúvó purdékot, a rájuk morgó öreg vásározó cigányokat, majd a vásárnyitáskor egy pillanat alatt zibongani kezdő sokadalmat, a kiabáló, egymás kezébe csapkodó alkuvókat. Délután a kiürülő vásártér hangulatát, ahol a sátorból a férfiak hangoskodásának erőssége mutatta, hogy meddig tart még a csikó ára, mögötte pedig egy-egy tompa puffanás vagy megvillanó káspenge jelezte: az alkunál azért nem mindenki volt teljesen elégedett. A kapuban a kifelé kacagva szaladó fiúk dicsekedve suhintották, csattintották egymás felé a vásárfiaként kapott kis ostort, mintha máris a bakon ülnének. A kislányok mézeskalács babát vagy szívet – természetesen tükörrel, hogy lássák magukat benne – szorítva keblükre nézték, melyiküké szebb, színesebb, nagyobb. A csendes parasztnép pedig szekerre ülve a kocsni után kötött tehénnével vagy a vásárban vett csikóval elindult hazafelé, hogy odahaza életüket szolgáló, jó társat neveljen belőle.

A lovak kereskedelme számos országban sokáig stratégiai kérdésnek számított, hiszen évezredekken keresztül nemcsak a gazdaság fő erőforrását, hanem a hadsereg meghatározó tényezőjét is jelentette. Ezért például nálunk is az Árpád-korban hosszú ideig törvény tiltotta külön királyi engedély nélkül a lovak külföldre történő eladását, s később is – egészen napjainkig – szigorúan szabályozták kereskedelmét. Bár lovat lehetett háztól is vásárolni, a meghatározó mégis a lóvásár volt. A bürokratikus állam kiépülésével a hadsereg igényei kielégítésére alakult ki a lóvásárlás sajátos formája, a *lósorozás*. Területünkön ennek az első világháborútól mind a lovak mennyiségében, mind minőségében – így eladhatóságában is – meghatározó szerepe volt, s mivel erősen hatott a környékbeli lóvásárookra is, ezért először erről a sajátos, szövetkezeti jellegű termelési és értékesítési rendszerről, majd a középkori magyar hagyományokat folytató lóvásárokról kívánok bővebben szólni.

A magyar lótenyésztés történetét évszázadokon át alapvetően a mezőgazdaság igaerő szükséglete és a katonaság igénye határozta meg. A törökök majd a Rákóczi-szabadságharc küzdelmei során a lóállomány jelentősen megcsappant, minőségében is erősen leromlott. A békésebb időszak beköszöntésével lehetőség, a gazdaság fejlődésével jelentős igény jelentkezett a jobb minőségű állatok iránt. A paraszti gazdaságokban főként a honfoglalók *tarjánjából* az évszázadok során tovább tenyésztett, a törökkorban az arab lovakkal való kereszteződés miatt kicsit megnövelt testmértű, finomabb vonalú változatából kialakult szívós, erős, gyors-

³⁸ Kammerer életútja felvázolása mellett hagyatékának régészeti vonatkozásaival K. Németh i. m. 2002. foglalkozott.

mozgású magyar parlagi lovat kedvelték. A főúri birtokokon pedig a nyugatról hozott olasz, spanyol ménekkel kialakított melegvérű tenyészetek adták a nemes kiállítású szép lovakat – elsősorban reprezentációs célokra, valamint a lovas ezredek számára.

A hadsereg igényeit azonban a szervezetlen tenyésztés nem tudta kielégíteni, így 1784-ben megalakították a mezőhegyesi állami ménest, ahol elsősorban a katonai igényeket kielégítő fajtákat tenyésztették. Ettől kezdve a hadsereg vezetése a magyar lótenyésztés legkomolyabb szervezője, bázisa. A tenyésztés irányítása gyakorlatilag teljes egészében a katonaság szervezeti keretei közé került, a tenyésztést magát azonban igyekeztek minél szélesebb alapokra helyezni. Ezért a tenyésztés felügyeletébe bevonták a közigazgatási szerveket (az 1800-as években a Helytartótanácsot, a vármegyéket, később pedig a Földművelésügyi Minisztériumot), a tenyésztésbe pedig a gazdálkodók széles körét.

Az I. világháború idején ugrásszerűen megnőtt a jó minőségű katonalovak iránti igény. A tömeges tenyésztés gyors felváltását a paraszti gazdaságok fokozott bevonásával, Félvér Tájfajta Lótenyésztő Szövetkezetek megszervezésével próbálták megoldani. A tapasztalat azt mutatta, hogy 10–12 egymáshoz közeli település hatékony felügyelete volt megoldható, ezért ilyen nagyságban alakították ki a tájfajtákat, s falként a szövetkezeteket. A Tolna megyében kialakított *tolnatajási tájfajta* hamar országos hírré tett szert. Sok idős ember még ma sem tud meghatottság nélkül szólni e nemes kiállítású lovakról. Ezek az elegáns állatok 164–168 cm marmagasságukkal nem voltak magasak, de arányos testűek, jól izmoltak és jó felépítésűek voltak. A szép, száraz és okos fej ívelt, szabad nyakkal illeszkedett a törzshöz, melynek felső vonala vízszintes és sima, kerek farral és dús farokkal végződött. Alul a szívűtájék széles volt, a lapockák szépen dőltek, az első lábak jól aláállítottak és szárazak – szárméret 19–20 cm –, a hátsó lábak állása korrekt, a meghatározó szín a *sárga* volt. Az I. világháború idején, 1916 tavaszán néhány nap különbséggel több Tolna megyei falu számára is kiadták a tenyésztéshez szükséges engedélyeket. Ezek közül Szakály és Vidéke a 11. Sorszámú Félvér Tájfajta Lótenyésztő Szövetkezet volt. Ezeknek a lovaikra méltán büszke egykori parasztembereknek a katonalovak tenyésztése nem csak kiváló kiegészítő jövedelemforrás volt, de életüket nemzedékekre meghatározó élménye, még ma is gyakran mesélt legendák ihletője volt.

A szövetkezetek fő célja az állam részéről a *„vidék loányagának célirányos javítása, fejlesztése és egyöntetűvé tétele valamint a tenyésziránynak megfelelő loányagnak a továbbfejlesztés érdekében való megtartása, végül a lóértékesítés előmozdítása*” volt. Ezért például a Szakály és vidéke félvér tájfajta szövetkezet – Kiss József, Szakály község kiváló érdemű bíráló, a szövetkezet ügybuzgó elnöke segítségével – már kezdeten legelőhöz jutott, és amelyen – a földművelésügyi m. kir. minisztérium támogatásával – a csikóneveléshez megfelelő akol építtetett. A lótenyésztés vezetését, irányítását egyébként közvetlenül a területileg illetékes paláni m. kir. állami méntelep-osztály parancsnoka a tagok sorából megválasztott elnökkel intézte, felügyeletüket a m. kir. földművelésügyi miniszter a lótenyésztési főosztály főnöke és az illetékes méntelep parancsnokságok útján gyakorolta. Tájfajta tenyésztő lehetett bárki, aki lótenyésztéssel foglalkozott és magát az alapszabálynak alávetette. A belépés önkéntes jelentkezés útján történt éspedig azáltal, hogy az illető tenyésztő bepárosítandó kancáját bemutatta az ott eljáró bizottságnak. Ha a bizottság a kancát megfelelőnek találta, azt osztályozta esetleg és a törzskönyvbe felvette. A gazda azonban köteles volt törzskönyvezésért minden egyes kanca után a méntelep-osztály pénztárába 2 koronát, fedeztetési előlegül pedig szintén minden egyes kanca után a fedeztetési díj egy részét, azaz 2 koronát befizetni, kötelezésül arra, hogy felvett kancáját tényleg fedeztetni fogja. Az olyan kancák után, melyek a sárlás elmaradása (esetleg elhullás) miatt, tehát a tenyésztő önhibáján kívül nem lettek fedeztetve, a 2 koronát az idény végén visszajárt, egyéb esetekben a tenyésztési alapé maradt.

A ménék beosztását a földművelésügyi m. kir. minisztérium lótenyésztési főosztályának főnöke, vagy a kiküldött miniszteri biztos végezte. Ezen beosztásoknál a helyi elnököt is elvárták. A párosításra minden év őszén a tájfajta tenyésztés összes lovát az erre a célra kijelölt helyeken párosítás végett összevonták. A párosításhoz nemcsak a párosítandó állatot, hanem annak ivadékait, valamint a pihentetni szándékozott kancákat is el kellett vinni. A párosítás ügy történt, hogy a bizottság kijelölte azt a mént, úgyszintén annak helyettesét, amelyikkel az illető kanca azon évben fedeztetni fog. Amennyiben egy ménhez több kancát vezettek, elsősorban a napos kanca, míg a többi kanca a másodszorban párosított ménnel fedeztettek. A bepárosított kancákra a törzskönyvi számot reá kellett sütni.

Miután az egész tenyésztés alapelve az volt, hogy továbbtenyésztésre csak fokozatosan javított anyag használtassék, a párosítással egyidejűleg a kancákat osztályozásnak vették alá, amikor is a törzskönyvezett kancákat minőségük szerint két osztályba sorolták. A megtartásra osztályozott kancákat párosították, a csikók közül pedig kiválasztották azokat a kancacsikókat, melyeknek nem engedélyezték eladásukat. Aki megtartásra osztályozott lovát engedély nélkül eladta, a tájfajta tenyésztők névsorából törölték. Ha valamelyik megtartásra osztályozott kanca igában nem volt használható, vagy a lótenyésztő olyan anyagi körülmények közé került, hogy lovát kénytelen volt eladni, vagy az állomány túlságosan felszaporodott, ami indokolta az eladást, akkor az illetékes méntelep osztályparancsnokságtól írásban kérhették meg az engedélyt. A mén és herélt csikókat, valamint megtartásra nem osztályozott kancát tulajdonosa bármikor tetszése szerint akadálytalanul eladhatta, csupán utólag kellett bejelenteni az eladást, hogy az adatok a gondosan vezetett törzskönyvbe bevezethetők legyenek. Természetesen, ha az adásvételhez szükséges volt, az osztályparancsnokság kiadta a származási levelet is. Az esetleges csalások elkerülésére a bélyegzés is igen szigorúan vették, mert a kancákat az első párosítás alkalmával már besütötték, a csikókat pedig csak a bélyegzés után írták be a törzskönyvbe, de ha csikót a fedezetési idő végéig nem mutatták be, akkor utána már nem jelölték meg.

A bélyegzés rendje a következő volt. Azoknál a kancáknál, melyek nem a tájfajtából származtak, a tájfajtába való besorolás alkalmával balról a nyereghelyen a törzskönyvi számot sütötték, jobbról semmit. Csikóknál balról a nyereghelyen a csikószám alatt a születési évszám két utolsó jegyét, jobbról a tájfajta bélyegét, alatta a tájfajta sorszámát sütötték. Kancáknál, melyek a tájfajta nevelésből származtak, anyakancává történt besorozásuk alkalmával balról a születési évszám alá a saját törzskönyvi számukat sütötték.

A Szakály és Vidéke félvér tájfajta tenyésztés lóanyagának első törzskönyvezését 1916. évi február hó 15-én tartották, s 73 felvezetett kancából 61-et sütöttek be. Persze voltak, akik megpróbáltak ügyeskedni, vagy egyszerűen csak a gazdálkodásukhoz megfelelőbbnek tűnő lovat beszerezni, mint például Gábiel János, aki 12-es sorszám alatt törzskönyvezett, 1906-ban született 162 cm magas *sárga, virágcsás kancáját* engedély nélkül eladta és helyette hidegvérű kancát vásárolt. Azonban ez már elég volt ahhoz, hogy a tagok névsorából jegyzőkönyvileg töröljék. (A hatóságok a katonai érdekek miatt kifejezetten akadályozták a hidegvérű fajták területünkön való elterjedését, mégpedig sikerrel.)

A katonás rendben folyó törzskönyvezés, a lóosztályozás rövid idő alatt meghozta eredményét a megye lóállománya szaporodott, a katonaság a szaporulatnak csak töredékét vásárolta fel, így bőven jutott belőle a vásárokra is, ahol egyre keresettebbek lettek a szakályi és a hozzá hasonló félvértenyésztő szövetkezetek szabadon eladható, garantáltan jó vérvonalú lovai. Tolna megye az 1930-as években a lakosság számához viszonyítva az ezer főre eső lovak számát tekintve az ország élvonalába tartozott, s ami fő érdekessége, messze megelőzte a hagyományosan nagyállattartó alföldi vármegyéket, ahol a vásárokra rendszerint egész méneseket hajtottak fel és adtak el egyben. Területünkön nincsenek adatok arra, hogy a vásárokra egész méneseket hajtottak volna fel, de nem is igen volt olyan vásárterünk, amely alkalmas lett volna több száz ló megfuttatására, ahogy az szokás volt például a híres hortobágyi Hídi vásáron.

A török kiűzése után országszerte megújítva a vásárjogokat Tolna megyében a török kiűzése után Dunaföldvár és Pincehely 1703-ban kapott vásártartási jogot, Szekszárd és Tolna 1721-ben, Bátaszék 1729-ben, Kölesd 1730-ban, Paks 1738-ban nyerte el újra vásártartási jogát. A vásárokat szigorú rendtartás szerint tartották, s a mai napig hirdetmények útján közzéteszik időpontját. Egy-egy területen ügyeltek arra, hogy ne legyen ütközés a vásárok között, s azokat úgy osztották el, hogy elérhető közelben, szinte havonta legyen valahol vásár. Januárban Dunaföldváron volt az első, s novemberben Szekszárdon az egyik utolsó sokadalom. Szekszárdon például hagyományosan négy vásár volt, s mindig hétfői napon tartották őket. A *Virágvasárnapi vásár* (1914-ben például április 6-ra esett) volt az első, amit júniusban a *Péter-Pál napi*, majd szeptemberben a *Kisasszony napi*, s végül november közepén az *Erzsébet napi* vásár követett, szinte követve az évszakváltásokat.

Az 1900-as évek elején készült fotókon jól látható, hogy a vásártér Szekszárdon a Gimnázium mögötti részen a mai Arany János utca vonalától tart kifelé egészen a főiskola E épületéig, ahol akkor még kacsák úszkáltak a mocsárban. A pár évvel később, 1905 körül készült képeslapon már az árusok fabódéi mellett a vásárrészeket elhatároló karárok is jól láthatók. Garay

Ákos művén, az érdeklődők figyelmének felkeltésére, lovát szilajon futtató legény mögött látható Béla téri templom és az Arany János utca kis iparos házai árulják el, hogy a lóvásár ekkor még a városhoz közelebbi részen volt, s azon kívül árulták a marhákat. Ez a helyzet még az 1930-as években készített amatőr felvételen sem sokat változott, azonban a laktanya felépítése után, az említett évized végétől a vásár még kintebb szorult a vasútvonal mellé. A lóvásár azonban még azon is túl, a mai DEDÁSZ-telep mögötti részre (később a további beépítések miatt mai helyére, a Sportpályák mögé) került.

Már az idősebb szekszárdiak is többnyire csak erre a Séden túli lóvásártérre emlékeznek. A lóvásártéren három sátor volt: Csapó Lajos bácsié, akinek a Mikes utca sarkán volt a kocsmája, Nagy Sándoré és a Fősvárosban lakó Kótaiéké, akik minden vásárra dísznót vágtak, sütötték a kolbászt meg a pecsenyét. Az üstökben rotyogott a pörkölt, főtt a töltöttkáposzta. Ha rossz volt az idő bent, ha jó, kint terítettek a hosszú asztalokra. Sokszor előfordult, hogy a rugós vagy csökönyös lovakat pálinkával itatták, hogy szelíd legyen, amíg eladják. No, aztán odahaza meg rúgtak, haraptak, nem húzták, hanem tolták a szekeret. A vásárokról a kupeczek sem hiányoztak, helyben Nagy Jánosnak volt legnagyobb a híre, aki aztán később még sokáig fuvarozott a városban lovaival, majd a korrallal haladva ő is kisteherautóra ült. Az alkut segítették a látszólag mindkét félnek kedvező *cenzárok* is, akik aztán járandóságukat, a „mitát” az eladótól és a vevőtől is bezsebelték. A hajcsárok pedig karjukon a kantárral sétáltak, hogy mindenki messziről felismerhesse őket. Ők szedték össze az egy-egy faluba való lovakat, és a vásár végén némi fizetségért egyre ráülve a többit összekötve hazavezették őket.

A veszélyessége miatt különkerített lóvásártéren cseréltek gazdát a paraszti gazdaságokban tenyésztett törzskönyvezett paripák, melyekre a hadsereg nem tartott igényt. A katonaság ugyan jó árat adott ezekért a lovakért, de volt olyan lóosztályozás is városunkban, ahol a felvezetett 1200 lóból mindössze 14-et soroztak be! Így már érhető, ha a szekszárdi vásárra is olyan nagy számban kerültek a lovak, hogy sopánkodtak, amikor „csak” 800 lovat hajtottak fel.

A többnyire gabonatermesztésen gazdagodott, s a szép lovakat igencsak szerető sárközi gazdák szabadon válogathattak, alkudhattak a vásárban. Évtizedek alatt kialakult a sajátos táji munkamegosztás, melyben az alapvető mezőgazdasági termelés mellett a parasztgazdaságok jelentős kiegészítő jövedelemre tettek szert: a Völgységben a tarka marha, a Hegyháton a félvértenyésztés, Szekszárd környékén pedig a szőlő s a bor révén. A virágzó gazdaságokban a parasztemberek szorgoskodása révén portánként pár lóval ugyan, de mint az a korbelti statisztikákból kitűnik összességében mégis olyan számban járultak hozzá mind a katonaság, mind a gazdaságok hátsó- és igaerő szükségletének kiszolgálásához, hogy az országos léptékben is jelentős volt.

Szabó Géza

